

Øster Hornum skoledistrikt før 1900

Skrevet af Poul Christensen 2005

Skolevæsenets historie i Øster Hornum sogn fylder ikke meget hvad den ældste tid angår. Sognet havde en præst og en degn. Den sidstnævnte titel forbindes langt ned i tiden med lærerjobbet, men degnen var oprindeligt en kirkelig embedsmand, der skulle være præsten behjælpelig. Med til hans arbejde hørte at han skulle sørge for at ungdommen fik lært de 10 bud og Luthers lille katekismus. Hvis han så også gav sig af med at lære børnene at læse og skrive, så var det vel godt nok, men det var ikke noget man engagerede sig særligt i.

Det var ikke altid man havde en fast degn i sognet, men så blev stillingen betjent af løbedegne, der var disciple fra latinskolen i Aalborg. De kunne så med deres indsats være med til at sikre det økonomiske fundament under latinskolen. Oppe i kirketårnet står endnu den gamle degnepult, hvori de mange løbedegne og senere også de faste degne med deres tolleknive har skåret deres initialer.

Den ældste skæring er fra 1580'erne. De mange skæringer vidner om degnenes kedsomhed under de ofte meget lange prædikener. Den første faste degn i sognet var Jacob Degn, der var her i 1664. Han blev stukket ihjel under et julegilde i Volstrup, hvor de våde varer havde flydt lidt rigeligt. Hans efterfølger var Peder Hansen Thrane, der indberettede om kaldets indtægter i 1690. Han benyttede lejligheden til, efter datidens skik, at beklage sig over hvor lidt han fik for sit arbejde. Det var noget der ligesom hørte sig til. Han holdt dog åbenbart ud til sin død, idet efterfølgeren Christen Pedersen Nørholm først tiltrådte i 1707.

Efter ham fulgte Christen Stub i 1716. Da biskoppen i 1724 visiterede i Øster Hornum fandt han ungdommen "for en del ilde grundet i deres kristendoms elementer". Stub kunne forsvare sig med at han havde problemer med at få ungdommen til at møde op til undervisningen. Stub var ellers student, men holdt ikke en egentlig skole for børnene. Han døde som 75-årig i 1731, og var da endnu fæster af en halvgård i sognet.

Efterfølgeren, Jacob Christian Hansen Bruun, var student. I hans tid begyndte der at ske noget, idet man fra allerhøjeste sted havde fattet interesse for at børnene fik lært basale skolefærdigheder. Alle sognepræster i landet blev i 1739 spurgt om, hvorvidt sognet havde en skole, og pastor Milling i Øster Hornum kunne fortælle at man da havde et degnehus "som siges i gammel tid at have været givet til et skolehus" - og den kunne godt bruges som skolestue, dersom der blev bygget 3 á 4 fag til. Da det åbenbart gik op for præsten at der er alvor bag forespørgslen, foreslog han senere på året at der blev bygget en skole i Volstrup, der så kunne betjene denne by samt Guldbæk og Moldbjerg og Mølgård, og så en anden skole i Hornum for byen og Hæsum, Estrup, Abildgård, Frendrup samt Harrild. Til nød kunne man da også godt nøjes med den ene skole i Hornum, hvor degnen så kunne betjene hele sognet. Men så skulle degneboligen udbygges, og da degnens indkomst var ret ringe, så burde han have hævet sin indtægt til det andre degne fik.

Til venstre ses den helt gamle skole efter ombygning 1878 til lærerens stald

På forespørgsel kunne pastor Milling i 1742 kort meddele at der ikke er bygget til degneboligen, "men lige synder for opbygget en skole, til hvilken hele sognets ungdom søger". Undervisningen blev forrettet af degnen. Nu havde sognet en folkeskole.

Hvor stor mødeprocenten har været ved vi ikke, men nu var tilbudet der for de, der ville tage imod det. Jacob Bruun døde allerede i 1748, hvorefter han blev afløst af Jens Christensen Sahl, der kom fra Sønderholm. Han blev allerede i 1755 afløst af Christen Møller der ligeledes kom fra Sønderholm.

Efterfølgeren for ham blev en student, Jens Jørgen Sveistrup, som kom til byen i 1784. Da Sveistrup var student blev han i 1795 byttet ud med degnen i Bælum for at kunne hjælpe præsten derovre, der var blevet noget svagelig. Det var imidlertid ikke nogen helt ustuderet degn man nu fik i Hornum, nok var han ikke student, men han kunne både læse og skrive, og han havde også en privat bogsamling med sig i bagagen, da han kom til byen. Denne litterære interesse delte han med sin kommende svigersøn, Christen Sørensen på "Krogården", der udbyggede samlingen, der nu har blivende sted på vort lokalarkiv. Jens Nielsen var degn i Hornum indtil 1833, hvorefter han overlod embedet til sønnen, Jens Jensen, som blev den første egentligt uddannede lærer i byen, idet han havde taget lærereksamen fra Snedsted Seminarium. Snedsted Seminarium blev senere flyttet til Ranum. Jens Jensen døde i 1876. I Jens Niensens tid var der sket det at Danmark i 1814 havde fået sin første folkeskolelov, hvorefter degneembedet blev nedlagt og erstattet af jobbet som kirkesanger og kirkebogsfører. At det dog stadig i mange år blev betjent af sognenes førstelærere er en anden sag,

men en medvirkende årsag til at man længe endnu kaldte lærerne for degne.

Én fast skole og to "omgangsskoler"

Med folkeskoleloven af 1814 måtte man rundt i sognene til at tage skolesagen alvorligt, så der blev efter anmodning indsendt skoleplaner for hvert enkelt sogn. Den plan man fik approberet i 1815 lagde op til at børnene fra Øster Hornum, Moldbjerg, Frendrup, Guldbæk, Abildgård og Hornumgårds parceller skulle gå i skole i Øster Hornum. Volstrup skulle have en omgangsskole sammen med Godthåb om vinteren. Hæsum fik ligeledes en omgangsskole, der også skulle betjene Estrup by.

En omgangsskole var en opsamling af børnene fra et distrikt, der så gik på omgang i bøndernes stuer vinteren igennem, hvor man så fik en duelig person til at undervise.

I pastor Groves tid, altså mellem 1826 og 1838, blev Øster Hornum skole ombygget, men af meget mædelige materialer. Den var lærerbolig og skolestue indtil 1878.

I 1843 da skolesagen igen var oppe at vende bliver det nyetablerede sogneforstanderskab med pastor Hansen i spidsen, senere kaldet sogneråd, afæsket et forslag til en skoleordning, der var rimelig for det ret store sogn. Sognerådet foreslog at de ældste børn i sognet skulle gå i Øster Hornum skole året rundt, mens de mindste børn fra Guldbæk passende kunne søge til Hæsum om vinteren, og "alle sogneforstanderne har mesten erklæret, at sognets beboere hellere er villige til at sende deres børn af 2. klasse til Hornum både sommer og vinter, end at oprette endnu en fast skole.."

Det var naturligvis udgifterne til skolevæsenet sogneforstanderne jamrede over. Med endnu en skole i sognet ville de samlede udgifter hertil beløbe sig til hele 260 rigsdaler om året. Man foreslog også "at hjælpeskolen i Hæsum ikke skulle holdes uden om vinteren, både fordi nødvendigheden af en sådan skole ej er så stor om sommeren, da vejen til Hornum er fremkommelig, selv for de mindste børn, og fordi duelige subjecter(!) til at forestå en sådan hjælpeskole for mindre børn let kunne erholdes om vinteren blandt veloplyste bønderkarle, men kun vanskelig erholdes om sommeren."

Man ville desuden have at undervisningen skulle deles mellem Guldbæk og Hæsum, så børnene mødte tre dage i den ene by og tre dage i den anden. Endelig ville man nedlægge omgangsskolen i Volstrup, da børnene sagtens kunne gå til Hornum både sommer og vinter, hvis man anlagde en ny skolesti tværs over markerne. Jens Nielsen fra Volstrup brokkede sig godt nok, fordi børnene fra

udflytterbyen Lille Volstrup, der var ved at opstå, ville få en lang skolevej, hvorfor de øvrige medlemmer i rådet evt. kunne gå med til at lave en omgangsskole tre dage om ugen for Volstrupbørnene, dersom skoledirektionen syntes det, hvorved de arme unger fra Lille Volstrup blev sidestillet med de små i Guldbæk og Hæsum, som jo også måtte trave tre dage om ugen.

Tre faste skoler

Skrivelsen fra sogneforstanderne var lang, men det var jo også penge det drejede sig om, ikke hensynet til børnene og deres skolegang. Årsagen var at pastor Hansen, der var formand i rådet, var kommet med sit eget forslag, der gik ud på at opføre en ny skole midt imellem Volstrup og Guldbæk, hvor de mindste børn kunne gå om vinteren, mens vinterskolen i Hæsum skulle bibeholdes for Estrup og Hæsum, hvor der på dette tidspunkt var en egentlig skolebygning i Hæsum. Hæsum skole var beliggende et stenkast nord for Hæsumgård. Pastor Hansens plan var for meget for de øvrige sogneforstandere, der forkastede hans plan, som han dog vedlagde, ”Ikke for at insinuere denne plan i modsætning til den af alle de øvrige medlemmer bifaldede plan, thi jeg erkender til fulde, at enhver plan og indretning, der som den af mig først foreslåede, ville hindre præsten i at virke i harmoni med sin menighed, gør mere skade end gavn”. Kort og godt skulle den gode pastor Hansen ikke have noget i klemme hos de bønder, der var med til at sikre hans indkomst.

Skolen mellem Guldbæk og Volstrup efter en del udvidelser og forbedringer – foto fra ca. 1910

Direktionens svar var kort og præcist. Læreren i Hornum havde for meget arbejde, hvorfor hans løn skulle hæves, og ”en ny skolestue midtvejs mellem Volstrup og Guldbæk vil være at opføre efter sogneforstanderskabets nærmere indgivne forslag”. Pastor Hansen fik altså sin plan igennem.

I første omgang blev det ikke det vilde luksusbyggeri man kastede sig ud i. Det blev til en lille skolestue og et ”lærerværelse” – et overnatningssted for vinterlæreren, der jo også boede i Hæsum. Hedejorden hvor skolen lå, havde man lejet gratis af Jens Nielsen i Volstrup, der blot havde betinget sig asken og gødning fra jorden. Skolehistorien skrives derefter i små notiser. I 1863 flyttede læreren permanent til Guldbæk, hvilket krævede

en udvidelse af skolen, som næppe har været ret solid, for i 1871 blæste en gavl ned midt om sommeren, så sognerådet måtte bygge om på ny, og desuden rejse et tørveskur til læreren, idet loftet ikke var i stand til at bære et læs tørv. Læreren ville have erstatning for det der var overgået ham og hans husholdning. Det fik han i form af 4000 tørv, selvom det næppe var den del af hans husholdning det var gået ud over. I 1877 byggede man igen til, så boligen dækkede de krav en gift lærer kunne stille til sin bolig. Komfur fik han også, mod at han afstod fra lærerværelset i Hæsum. Derhenne fik man til gengæld to latriner ”af gamle materialer”. I 1885 blev der også råd til døre til latrinerne.

Undervisningsmidler

Hvordan livet har været i de gamle skoler må anes af små notiser i sognerådsprotokollerne. Det har ikke været tunge skoletasker børnene gik i skole med for godt 100 år siden. Det var ikke tit, der blev anskaffet nyt undervisningsmateriale. I 1851 havde sognerådet vedtaget at ”anskaffe 1 dusin læsebøger til skolerne”. I 1879 ”nogle bøger og 1 landkort til Guldbæk og Hæsum skoler”. I 1883 ”et passende antal læsebøger til Hornum skole”. Samme år to bøger om gymnastik, et Palæstinakort til hver af skolerne, samt et Europakort til Hornum skole. I 1884 købte man seks eksemplarer af Kr. Hansens regnebog - den er der måske endnu nogle der kan huske. Inventaret var enkelt, nogle få lange borde og bænke, som lærer Mark i Hornum i sine første år kæmpede en kamp for at få udskiftet med to-mands borde. Det lykkedes i 1888, hvor de gamle blev solgt på auktion for godt 6 kr. i alt. De har næppe været mere værd.

I 1881 havde man fået balancebræt og ”springmaskiner” til alle tre skoler, og Hæsum endda en gymnastikplads. Ind imellem kan der dukke en reol op, eller en sort tavle, i 1889 endda en nodetavle. Ikke så sært at sognerådet i 1881 havde sørget for at få al denne herlighed assureret.

Lærerne

Lærerne er i dag kun navne: Niels Qvist, Peter Jensen, Nielsen, Gade, Georgsen, Pedersen, Søren Qvist, Niels Olsen og mange andre. Søren Qvist fik 160 kr. i løn for en hel vinter, og blev lovet yderligere, dersom han ville spare på varmen. Lærer Olsen i Hæsum fik bevilget 4 kr. til lys og varme for at holde aftenskole. En af hans forgængere fik pålæg om at møde noget tidligere om morgenen, så der kunne være fyret op når børnene kom, og de bønder han boede hos fik besked på at sørge for, at hans morgenmad var på bordet til tiden, så han ikke havde en undskyldning for manglende varme i skolestuen.

Børnene hører vi ikke noget til, kun indirekte, når sognerådet en gang om måneden fastsatte mulkten til forældrene for at holde børnene hjemme fra skolen. Der blev pjækket en del, da børnene jo var en arbejdskraft, og normalt skulle man betale mulkt når forsømmelserne lå over to til fire dage om måneden, men da man i 1869 konstaterede at der havde været mange forsømmelser, så satte man blot grænsen op til fem dage. Sognerådet var skam fleksibelt, men det havde jo også selv børn i skolen.

I 1892 vedtoges det ”at betale af kommunens kasse til hver af sognets tre lærere 125 øre månedlig til nævnte afvaskning, så længe distriktslægens påbud om ekstraordinære foranstaltninger mod smittens udbredelse vedvarer”. Det var en ugentlig gulvvask det drejede sig om. Opvarmning var altid et problem, men på et tidspunkt fik læreren en ny kakkellov i hele 2 etager, en bilægger, forstår sig. Brønde med og uden vand måtte sognerådet også hele tiden tage stilling til, som regel klarede man sig ved at uddybe brønden eller forny krognen der bar spanden.

Nybyggerier

Hvor møllen ses på dette billede lå førhen Hæsums første faste skole

I 1878 var den gamle skole i Hornum blevet for ringe, så byen fik en ny skole i og i 1883 blev Hæsum skole gjort til fast skole. Sognerådet havde længe strittet imod, med henvisning til at det var et fattigt sogn, men til sidst måtte man bøje sig. Den gamle skole skrev sig helt tilbage til 1819. Den lå lige nord for Foghs gård. Den nye kom op at stå i 1890, og mens byggeriet stod på lånte man en stue ovre hos Kr. Rye. Den gamle skolebygning er for længst raget ned, men den ny eksisterer, trods flere moderniseringer i så nogenlunde genkendelig skikkelse.

Øster Hornum skole fra 1878

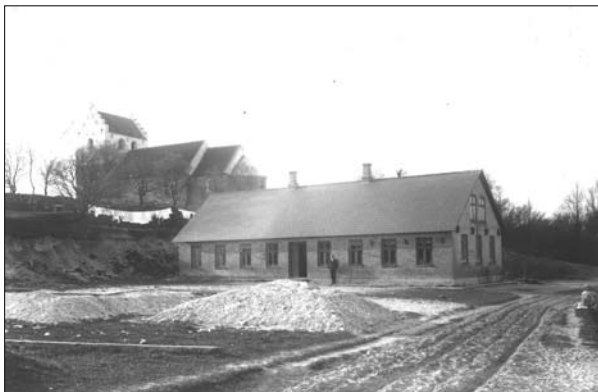
Samtidig måtte man hele tiden lappe på Guldbæk skole, og når så læreren kom og ville have en svinesti, og en anden gang en kostald, så forstår man godt at sognerådet til sidst smækkede kassen i og sagde nej!

Byggeriet af skolen i Hornum i 1878 havde været for ringe, så i 1898 indkaldte man til et borgermøde for at lodde stemningen, og sognerådet kunne nu indstille til skoledirektionen at man byggede en helt ny skole i byen og ansatte endnu en lærer eller lærerinde.

Desuden måtte man til at bygge en skole i Godthåb, der jo pludselig havde fået vokseværk på grund af Zincks fabrik. De få børn der havde været der, havde hidtil gået i skole i Guldbæk, men nu eksploderede børnetallet i den nye stationsby. Kommunen deltes dog med Zinck om udgifterne til denne skole.

Vi er nu ved at nå så langt op i tiden at det vil være på sin plads at berette om hver af skolerne for sig og se på den struktur, der kom til at gælde frem til centralskolen i Øster Hornum Skole blev bygget. Det er disse historier, der vil blive fortalt i de næste udgaver af "Nyt om Gammelt".

- I Øster Hornum var skolen fra 1878 blevet for lille og der blev bygget en ny i 1901.
- I Hæsum var den gamle skole faldefærdig og en ny blev bygget i 1890.
- I Volstrup og Guldbæk var man kede af den gamle skole midtvejs mellem de to byer og der byggedes nye begge steder i 1917.

Øster Hornum skole fra 1901

Hæsum skole fra 1890

Volstrup skole fra 1917

Guldbæk skole fra 1917